

ZMENY V RASTLINNEJ VÝROBE V OBDOBÍ TRANSFORMÁCIE SLOVENSKA, PREDPOKLADANÝ VÝVOJ

Doc. Ing. Dušan Kulík, CSc.

Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre, Slovenská republika

Súčasná spoločenská a ekonomická situácia v našej spoločnosti, vrátane toho i v odvetví poľnohospodárstva je mimoriadne zložitá. Pretrvávajú niektoré legislatívne nedostatky, nedoriešené sú vlastnícke vzťahy, výrazná zložitosť je v oblasti štátnych majetkov. Klimatické zmeny, prejavujúce sa najmä na prehlbujúcom sa deficite zrážok a zvyšujúcich sa priemerných teplotách, priebeh poveternosti vlani (1993), ale aj v tomto roku (1994) majú značné dopady na všetky podnikateľské subjekty v odvetví, ktoré má podľa agrárneho programu zabezpečiť výživové potreby obyvateľstva, efektívne hospodáriť s prírodnými zdrojmi krajiny a plniť aj mimoprodukčné funkcie.

Negatívne dopady vyvolané naznačenými skutočnosťami neobišli oblasť výroby ani vedecko-výskumnú základňu rezortu poľnohospodárstva. Reštriktívne opatrenia vyvolali významný pokles intenzity výroby, postihli vedecko-výskumnú základňu, šľachtiteľské pracoviská, školstvo nevynímajúc.

V súčasnosti popredné krajiny sveta s vyspelým poľnohospodárstvom sa vyznačujú súčasne veľkou intenzitou výroby niektorých poľných plodín, ale i na úseku živočíšnej výroby. Intenzívna výroba vedie cez pomerne vysoké vstupy, ktoré majú byť na druhej strane vyvážené primeranými a kvalitnými výrobkami s možnosťou realizácie na trhu tak, aby umožnili spätné investovanie do procesu výroby.

Agrárny a potravinový trh vo svete je charakterizovaný pôsobením celého radu protichodných tendencií. Prevládajúci je rozpor medzi relatívne vysokými prebytkami potravín a vysokou ochranou a podporou producentov potravín v ekonomicky vyspelých krajinách, najmä USA a západnej Európy. Na druhej strane je katastrofálny nedostatok potravín v niektorých oblastiach Afriky a Ázie. Nedostatkom potravín trpí takmer 1 miliarda ľudstva.

Zostáva otázka, akú funkciu má mať potravinové hospodárstvo v slovenskej národohospodárskej stratégii - pasívum, alebo aktívum. Pokračovanie doterajšieho úpadku poľnohospodárskej výroby na Slovensku môže viesť k vážnemu narušeniu potravinovej bezpečnosti štátu. V niektorých tovaroch sa to už prejavuje. Je strategicky neodôvodniteľné nakupovať potraviny, ktoré si dokážeme vyrobiť doma. Ak sa vytvorí primerané podnikateľské

prostredie, slovenské poľnohospodárstvo má predpoklady zohrať strategicky významnú aktívnu úlohu.

Na transformačný a konsolidačný proces v agropotravinárskom komplexe mali vplyv nové spoločensko-ekonomické podmienky, ktoré sa vytvorili rozdelením spoločného štátu a vznikom samostatnej Slovenskej republiky. Následne bola devalvácia koruny, rast nezamestnanosti a pokles reálnych príjmov obyvateľstva. Spomalil sa proces privatizácie a prílev zahraničného kapitálu nenaplnil očakávanie.

V ostatných rokoch prebieha prehlbovanie adaptačnej recesie, na čom sa podieľalo narušenie kontinuity mnohých hospodárskych vzťahov, vyplývajúcich zo vzniku samostatného štátu.

Skôr ako poukážeme na niektoré vývinové tendencie z hľadiska plôch a úrod významnejších poľných plodín, uvedieme súčasné zloženie podnikateľských subjektov (tab. 1).

Disponibilitu pôdneho fondu podľa údajov ŠU SR k 31.12.1993 a zmeny oproti roku 1992 uvádza tab. 2.

Na území SR máme:

- 1.461 tis. ha (59,7 %) potenciálne orných pôd (vrátane vhodných plôch pre špeciálne kultúry),
- 323 tis. ha (13,2 %) prechodných území striedavých polí,
- 618 tis. ha (25,2 %) vhodných len pre trávne porasty,
- 45 tis. ha (1,9 %) nevhodných pre poľnohospodársku výrobu

Asi 150 tis. ha p.p. prejavuje známky kontaminácie, z čoho cca 40 tis. ha je už kontaminovaných ťažkými kovmi.

Možný objem poľnohospodárskej výroby vypočítaný na základe produkčného potenciálu pôdy prevyšuje u niektorých komodít rastlinnej a u väčšiny komodít živočíšnej výroby súčasnú i predpokladanú budúcu domácu spotrebu.

Z údajov v tab. 3 je možné urobiť si názor na vývoj plôch a úrod uvedených plodín. K poklesu osevu obilninami nedošlo, ako sa pôvodne predpokladalo, ale nastal nárast vplyvom ekonomickej výhodnosti, spojenej s možnosťou využívania veľkoplošnej mechanizácie a aj za cenu zníženia úrod poveternostnými podmienkami a obmedzenia intenzifikačných vstupov. Ak má dôjsť k postupnému zvýšeniu úrod, intenzifikačné vstupy nie je možné udržať na súčasnej úrovni, prípadne ešte ďalšom poklese. Musí dôjsť k ich zvýšeniu na princípoch vedeckého usmerňovania a realizácie vo výrobnom procese a využití všetkých racionalizačných opatrení a biologizácie rastlinnej výroby.

Pre informáciu uvediem vstup štátu na trh s obilím. V roku 1993 boli stanovené tieto minimálne nákupné ceny pre intervenčné nákupy, ktoré boli realizované Štátnym fondom trhovej regulácie (tab. 4).

Významné zníženie plôch a tým aj produkcie nastalo pri zemiakoch. Došlo pritom k výraznej zmene štruktúry producentov. V roku 1989 produkoval súkromný sektor 18,85 %, na záhumienkoch sa vyprodukovalo 13,75 %, v roku 1992 plochy zemiakov v súkromnom sektore vzrástli na 47,1 % a v roku 1993 na 55,8 %.

V pestovaní cukrovej repy má naše poľnohospodárstvo značné rezervy. Začiatkom 60-tých rokov boli bežné úrody 35 - 40 ton, s cukornatosťou porovnateľnou v Európe, 16 - 17 %. Svedčí to o dobrých podmienkach Slovenska na pestovanie repy a výrobu cukru. Súčasný stav je krizový. Nízke sú úrody (priemer za 5 rokov je $32 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$, čo je asi polovica oproti vyspelým krajinám), ako aj cukornatosť (nižšia o 3 %). V roku 1993 výrazne poklesli plochy repy (na 32,9 tis. ha). V porovnaní s rokom 1989 menej o 39,4 %, v produkcii až o 40 %. Cukornatosť klesla na 14,8 %. Zvýšenie cien cukru spôsobilo zníženie jeho spotreby a výrazne zmenilo odbytové možnosti. Spotreba obyvateľstvom poklesla asi o 25 %.

Nepriaznivú bilanciu cukru na Slovensku vyrovnávali v minulosti presuny, resp. dovoz z Čiech. Do celkovej bilancie v roku 1994 bude chýbať vyše 30 tis. ton. V roku 1995 sa ráta s miernym rozšírením pestovateľských plôch, na 34 tis. ha (tab. 5).

Podiel olejnin na ornej pôde v SR v roku 1993 predstavoval 4,99 %, z toho je 50,3 % repky olejnej a 43,5 % slnečnice. V roku 1993 sa výroba jedlých rastlinných tukov a olejov zvýšila oproti roku 1992 o 16,4 %. Pre rok 1994 sa zvýšenie výroby tukov a olejov počíta o 50 %. Ich spotreba v súčasnosti predstavuje 12,8 kg na obyvateľa a očakáva sa mierny nárast (tab. 6 a 7).

V dôsledku nízkej náhrady nákladov nákupnými cenami a ďalšieho znižovania podpory agrárneho sektoru zo zdrojov štátneho rozpočtu neustále klesá poľnohospodárska produkcia na Slovensku, čím sa znižuje aj jeho exportný potenciál.

Najvyššími dovoznými položkami z celkového vývozu je skupina - živé zvieratá, skupina - mlieko, vajcia, med a jedlé výrobky živočíšneho pôvodu a skupina obilie z výrobkov rastlinnej produkcie.

Priebeh a výsledky ekonomickej transformácie v APK je možné naznačiť niekoľkými údajmi. Rozhodujúca časť družstiev zvolila družstevnú formu podnikania a pretransformovala sa na družstvá vlastníkov, či podnikateľov. Popri družstvách vzniklo aj 12 akciových spoločností a 9 spoločností s ručením obmedzeným. Súčasne sa zvyšoval počet menších a stredných družstiev, čím vznikla pestrá podniková štruktúra (tab. 8).

Na výmere väčšej ako 2 ha k 1.1.1994 podnikalo len 7.132 samostatne hospodáriacich roľníkov (SHR), ktorí obhospodarovali 3,5 % celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy SR (tab. 9).

Súkromný sektor sa podieľa na poľnohospodárskej výrobe a produkcii komodít napr. u obilnín 10,6 %, mlieka 10,3 %, pri zemiakoch, ovocí a zelenine nad 50 %.

Je potrebné zdôrazniť, že aj v ostatných rokoch pokračoval nežiadúci trend neracionálnych úspor základných vstupov do výroby, najmä osív a sadív, agrochemikálií, výživy rastlín aj výživy hospodárskych zvierat.

Naznačím aspoň čerpanie dotácií na základe kritérií ekonomického prínosu a návratnosti podľa agregovaných titulov, ktoré bolo v roku 1993 nasledovné (v porovnaní s rokom 1992 sa znížili o 6,8 % - graf 1).

Koncepcia agrárnej politiky z júla 1993 je založená na tom, že "Realizácia zámerov v stabilizácii agrárneho sektoru predpokladá nezhoršiť podmienky tvorby podnikových zdrojov oproti roku 1992".

Záverom je potrebné naznačiť vzťah poľnohospodárstva k pôdnemu reprodukčnému potenciálu a životnému prostrediu. Cieľom štátnej politiky je zabezpečiť:

- V intenzívnych produkčných oblastiach ochranu pôdy, vody a ovzdušia pred kontamináciou, ako aj potrebnú mieru zachovania prirodzených ekosystémov.
- V menej priaznivých výrobných podmienkach podporiť poľnohospodársku výrobu, aby sa tu zachovala v miere potrebnej pre udržanie ekologických a sociálno-kultúrnych kvalít územia, a to pri takom spôsobe hospodárenia, ktorý je primeraný daným prírodným podmienkam.

Údaje čerpané z MP SP, SŠÚ, VÚEPP.

Tab. 1

Prehľad podnikateľských subjektov	
Podnikateľské subjekty	Počet
<u>Poľnohospodárstvo:</u>	
Štátne podniky poľnohospodárskej výroby	148
z toho: štátne majetky	108
špecializované štátne podniky	40
Poľnohospodárske podielnicke a roľnícke družstvá	1.116
Akciové spoločnosti (s poľnohosp. výrobou)	50
Spoločnosti s ručením obmedzeným (s ph. výrobou)	168
Spoločné podniky poľnohospodárskej prvovýroby	32
Spoločné podniky agrochemické, stavebné a ostat.	92
Súkromé hospodáriaci roľníci	17.840
<u>Potravinársky priemysel:</u>	
Štátne podniky potravinárskeho priemyslu	76
Akciové spoločnosti (s potravinárskou výrobou)	142
Spoločnosti s ručením obmedzeným (s potr. výrobou)	527
Podnikatelia - fyzické osoby (s potrav. výrobou)	3.320
<u>Podniky služieb:</u>	
z toho: biologické služby	141

technické a obchodné služby	152
spracovanie dát	20
Obchodné a poradenské služby :	15

Tab. 2

Štruktúra poľnohospodárskej pôdy (v ha)			
Pôda	1992	1993	Rozdiel 92-93
Poľnohospodárska pôda	2,447.150	2,445.991	- 1.159
v tom:			
- orná pôda	1,486.039	1,482.612	- 3.427
sady, chmeľnice a vinice	51.592	50.764	- 838
lúky a pasienky	831.411	834.632	+ 3.221
ostatná pôda	78.108	77.938	- 125

Tab. 3

Situácia a výhľad v obilninách a okopaninách na Slovensku (zberová plocha v tis. ha, hektár. úroda v t.ha ⁻¹ , produkcia v tis. t)									
		Skutočnosť					Predpoklad		
Plodina	Ukazovateľ	89-90	90-91	91-92	92-93	93-94	94-95	95-96	
OBILNINY celkom	zberová plocha	818,4	776,7	809,0	801,5	834,9	873,8	859,6	
	hektár. úroda	5,19	4,65	4,93	4,43	3,78	4,22	4,41	
	produkcia	4250,0	3609,9	3986,8	3552,3	3151,9	3685,5	3786,7	
PŠENICE	zberová plocha	410,2	416,8	406,8	353,6	397,0	442,9	420,0	
	hektár. úroda	5,53	5,00	5,22	4,80	3,85	4,78	4,70	
	produkcia	2266,4	2082,7	2124,1	1697,4	1528,5	2119,6	1974,0	
JAČMEŇ	zberová plocha	199,3	189,4	209,0	251,5	247,4	239,6	240,0	
	hektár. úroda	4,70	4,82	4,59	4,13	3,33	3,93	4,00	
	produkcia	936,6	913,4	959,7	1038,4	822,7	941,2	960,0	
KUKURICA NA ZRNO	zberová plocha	148,7	103,9	131,7	150,3	145,9	147,0	152,0	
	hektár. úroda	5,55	3,56	5,40	4,50	4,62	4,80	4,90	
	produkcia	825,2	369,6	711,4	675,8	673,7	705,6	848,0	
ZEMIAKY	roky	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	
	zberová plocha	54,9	55,1	54,6	51,1	44,7	41,0	30,9	
	hektár. úroda	13,56	14,12	12,26	12,86	18,44	10,30	18,50	
	produkcia	745,3	787,7	669,3	657,7	825,3	422,3	573,7	
CUKROVÁ REPA	zberová plocha	54,6	51,3	48,3	45,2	32,9	33,5	34,0	
	hektár. úroda	34,36	30,82	31,08	29,34	34,29	33,10	37,00	
	produkcia	1876,0	1581,0	1501,0	1326,0	1128,0	1109,0	1258,0	

Tab. 4

Vplyv štátu na trh s obilím				
Druh obilia	Minimálna cena (Sk/t)	Stanovená kvóta (tis.t)	Skutočné ná- kupy realiz. SFTR (tis.t)	% z ročnej produkcie v r. 1993
	1993 1992	1993	1993	
Pšenica potrav.	3500 3000	150	16,5	
Pšenica priem.	3000 nest.	400	2,3	
Jačmeň krmný	2900 nest.	240	0,1	
Kukurica priem.	3600 nest.	100	100,0	
Obilie spolu		890	118,9	3,8

Tab. 8

Veľkostné zastúpenie podnikov						
Rok	Veľkostná skupina (podľa výmery p.p. v ha)					
	do 500	501-1000	1001-1500	1501-2500	2001-2500	nad 2500
1989	1	30	91	101	105	302
1990	7	44	113	116	118	282
1991	46	159	201	164	115	213
1992	55	186	212	168	115	210
1993	55	192	226	169	115	195

Tab. 9

Počet jednotlivých hospodáriacich podnikov a výmera poľnohospodárskej pôdy v ha				
Výmera p.p.	1992		1993	
od - do				
(v ha)	Počet JHR	Výmera p.p.	Počet JHR	Výmera p.p.
2,1 - 10,0	4.050	17.780	5.640	23.850
11,0 - 50,0	1.060	18.590	1.244	23.139
51,0 - 100,0	88	6.361	138	9.541
101,0 - 250,0	52	8.850	71	11.249
nad 250,0	14	3.958	39	18.531

Tab. 5

Produkcia a úžitkové ukazovatele pri výrobe a spracovaní cukrovej repy za Slovenskú republiku								
Rok	Ukazovatele prvovýroby					Ukazovatele sprac. priemyslu		
	Zberová plocha tis. ha	Výnosy t/ha	Produkcia cukr. repy tis. t	Nákupná cukornat. %	Realizačná cena * Kčs/t	Spracov. cukornatosť %	Výťažnosť cukru %	Výroba cukru tis. t
1989	54,6	34,30	1.876	14,50	543,50	14,10	10,00	187,6
1990	51,3	30,80	1.581	14,98	546,40	14,45	10,20	165,6
1991	48,3	31,10	1.501	15,52	933,00	14,94	11,48	190,7 ¹
1992	45,2	29,30	1.326	15,30	751,00	14,92	11,20	149,3
1993	32,9	34,26	1.128	14,80	784,90	14,60	11,40	139,4 ²
1994	33,1	37,00	1.215	15,00	800,00	14,80	11,80	143,3
1995	34,0	37,00	1.258	15,30	850,00	15,00	12,00	150,9
INDEXY	%	%	%	%	%	%	%	%
93/89	60,26	99,88	60,13	102,07	144,42	103,55	114,00	74,31
93/92	72,79	116,93	85,07	96,73	104,51	98,52	101,79	93,37

Poznámky: * podľa SŠU

¹ vrátane cukru z repy dovezenej z Maďarska

a Moravy

² vrátane cukru z dovezenej repy a dovezeného
surového cukru na spracovanie

Tab. 6

Bilancia vybraných výrobkov - plodina SLNEČNICA								
	Merná	Skutočnosť				Predpoklad		
Ukazovateľ	jednotka	1989-90	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95 ¹	1995-96 ¹
Osevná plocha	ha	27.785	28.980	44.000	35.180	31.856	36.500	36.383
Zberová plocha	ha	27.715	28.937	43.948	35.125	32.120	35.000	35.175
Hektár. úroda	t.ha ⁻¹	2,31	1,94	2,29	2,24	2,01	2,20	2,20
Produkcia	t	63.992	56.060	100.594	78.809	64.435	77.000	77.385
Počiat. zásoby	t	4.080	3.939	2.283	4.020	0	0	12.800
Dovoz	t	0	0	3.381	657	753	13.000	0
Iné zdroje	t	0	444	4.017	0	8.428	0	0
Celková ponuka	t	68.072	60.443	110.275	83.486	73.617	90.000	90.185
Domáca spotreba	t	64.133	58.160	105.010	46.705	45.000	45.000	45.000
z toho:								
- potravinárska	t	53.766	58.160	23.579	46.705	45.000	45.000	45.000
- iná spotreba	t	10.307	0	81.431 ²	0	0	0	0

Vývoz	t	0	0	1.245 ³	36.781	28.617	32.200	32.200
Celkové použitie	t	64.133	58.160	106.255	83.486	73.617	77.200	77.200
Konečné zásoby	t	3.939	2.283	4.020	0	0	12.800	12.985
Kon.zás./celk.použ.	%	6,1	3,9	3,8	0	0	16,6	16,8

Poznámky: ¹ odhady

² predaj do českej republiky v rámci ČSFR

³ export do zahraničia

Tab. 7

Bilancia vybraných výrobkov - plodina REPKA OZIMNÁ								
Ukazovateľ	Merná jednotka	Skutočnosť				Predpoklad		
		1989-90	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95 ¹	1995-96 ¹
Osevná plocha	ha	31.320	33.080	39.559	45.639	37.948	47.205	47.400
Zberová plocha	ha	30.056	31.731	38.099	26.892	37.242	39.500	39.700
Hektár. úroda	t.ha ⁻¹	2,45	2,39	2,56	1,79	1,56	2,20	2,20
Produkcia	t	73.490	75.833	97.348	48.112	58.002	86.900	87.340
Počiat. zásoby	t	7.230	5.825	6.299	5.656	0	0	27.900
Dovoz	t	0	0	4.191	15.593 ²	24.226	47.000	0
Iné zdroje	t	5.825	0	0	0	17.862	0	0
Celková ponuka	t	86.545	81.658	107.838	69.361	100.090	133.900	115.240
Domáca spotreba	t	68.303	64.538	90.568	69.361	86.000	86.000	87.000
z toho:								
- potravinárska	t	68.303	64.538	90.568	67.861	80.000	80.000	80.000
- iná spotreba	t	0	0	0	1.500 ³	6.000 ³	6.000 ³	7.000 ³
Vývoz	t	12.417	10.821	11.614	0	14.090	20.000	20.000
Celkové použitie	t	80.720	75.359	102.182	69.361	100.090	106.000	107.000
Konečné zásoby	t	5.825	6.299	5.656	0	0	27.900	8.240
Kon.zás./celk.použ.	%	7,2	8,4	5,5	0	0	26,3	7,7

Poznámka: ¹ odhad

² skutočný dovoz činil 626,5 t, zbytok je dovoz z ČR

³ výroba bionafty

Vývoz v rokoch 1989 - 92 = presun do ČR